

A SZEGÉNY ÖZVEGY GYERMEKE

Irta: KÖVES MIKLÓS

A szegény özvegy, özvegy Dancs Árpádné, a világháború előtt élt városunkban, városunk egy rossz hírű utcájában. Mint tekintélyes, de hirtelen elhalt kereskedő elszegényedett özvegye, akit nyomora a város legrosszabb hírű utcájába kényszerített, a jóakarók és a kegyes városi tanács támogatásán élt haláláig.

A szegény özvegy gyermeke, Dancs Géza, vékonydongájú, mindig sápadt és szipákoló fiú volt, két éven át padtársam az iskolában. Arcán és homlokán pattanásai is voltak, ami ugyszólván aláfestése volt amugy is sajnálatraméltó személyének, soványságának, árvaságának. Mint a szegény özvegy gyereket, mint a hirhedt Fűrész-ucca lakóját és mint sápadt s szomorú fiút, mindnyájan megfelelő tisztelettel (és bizonyos irigységgel) sajnáltunk.

Volt iskolatársainkat, ha aztán ritkán látjuk, örökre olyamoknak gondoljuk, amilyenek az iskolában voltak: pelyhesarcuaknak és vékonymelűeknek, vakációért és lányokért epedőknek, tanárok előtt meghunyászkodóknak, tanárok megett ravaszkodóknak, önzőknek és hengegőknek... Dancs Gézát válásunk után vagy tiz évvel láttam viszont először, már gömbölyödön és kopaszodón, kávéházi asztalnál terpeszkedőn, de ezt a képet hamar elfelejtettem és tovább is olyanak láttam, amilyenek megismertem. A szegény özvegy gyermeke maradt ő, a „Dancs“, a boldogtalan képű, nagyfüllű gyerek a második pad széléről, aki akár szipákol, akár az orrát vágja, ugyszólván szüntelen az orrával van elfoglalva, akinek mindenki sajnáló tisztelettel kitér az útjából, akinek minden jóézésű fiú rendelkezésére áll és akit ugyanakkor magyájában mindenki irigyel. A tanárok is, bár nem nagyon kedvelik, sok mindent elnéznek neki, a városi tanács is mindig feltétel nélkül elengedi neki a tandíjat, de Halmágyi ur is, a vén, zord könyvkereskedő, még ő is, ez a pénzgyűjtő vakondok, ad neki ingyen egy-egy vonalzót, tollszárt, füzetet... Otthon, anyjánál (ahol közülünk senki meg nem fordul) Géza állítólag folyton tanul. De ez nem látszik meg rajta, az iskolában mindent csak félig vagy félig se tud és ha tudománya kifogy, vagy kisütik, hogy a dolog fordítva áll, nem lepődik meg, ellenkezés és próbálkozás nélkül megadja magát, fejét lehorgasztja, szeme vörös lesz, orra nedvtől duzzad és feszül mindaddig, amig beírják neki az elégséges vagy majdnem elégséges osztályzatot. Ezt pedig többnyire megkapja, hiszen „amugy is elég istenverte árva“ és ki tudja, ott hon nem kell-e szegény özvegy anyjáról is gondoskodnia, ki tudja, van-e hol leckét is tanulnia, abban az elátkozott utcában, kofák, kocsisok és uccai lányok között...

A kép rögződik és alig változik... De változnak a néző érzései. Akit az iskolában valamiért irigyen tiszteltünk, azt később talán ugyanazért lemosolyogjuk, akiben akkor rajongva gyönyörködtünk, azt visszagondolva, talán elítéljük, Dancs Gézát én akkor egy kis megvetéssel sajnáltam. Mert amellet, hogy szerencsétlennek láttam, gerinctelennek is tartottam; mert próba és ellentállás nélkül megadta magát az ellenfélnek, tanároknak, kötekedőknek, csufolkodóknak; mert mégis mindig szárazon megszta és mint a szegény özvegy gyermeke, mindig biztonságban tudhatta magát. Most, persze, nem vetem már meg, sőt, néha, nehéz napokban, sikertelen harcok idején, még szinte tisztelő bámulattal gondolok vissza rá, mint olyanra, aki ugyszólván kezdettől fogva értett hozzá...

„hogya a dolgot a „könnyebbik végénél fogja meg“, nem bizta rá magát se a tehetségére, se a szerencsésjére, hanem egy jó fogással „kitolt“ a nehézségekkel, az ellenségekkel, az étellel...

Ugyanis feltehető, hogy a szegény özvegy gyermeke, aki az elején valószínűleg rettegve és izzadozva mondta be a nevét a kérdező tanárnak és keservesen megszenvedett az osztályzatért, később már tudatosan mimolta a rettegést, a boldogtalanságot. Az idő multán, úgy gondolom, arcát-nyakát is maga nyújtotta hosszúra, sáppadságát is szabályozta, szeme, szája is szükség szerint nedvesedett, orra is szükség szerint duzzadt... Nem akadt olyan gonosz ember, aki feltételezte és állította volna a szerencsétlen fiúról, a tönkrement uriaszony egyetlen árvájáról, hogy hamiskodik. Hogy például nem tanul. Egy ponton ugyanis valódi volt, megtámadhatatlan és bevehetetlen: valóban egyetlen gyermeke volt özvegy Dancs Árpádnak, a tekintélyes kereskedő adakozásból élő özvegyének.

Dancs Gézát soha meg nem buktatták és ha valamely tárgyból véletlenül elégtelenje támadt, azt a tanári együttes elégségesre korrigálta. Ha új tanár jött, az első tanulók után mindjárt őt mutatták be neki:

„A Dancs... Tudja, kolléga ur...“

„Ahum.... Ül le fiacskám.“

A pedellusok, akik velünk csak szedte-vedte hangon tárgyaltak, Dancsot megkímélték:

„Maga az Dancs? Jóvanjó.“

Tandijmentessége minden kétségen felül állott. Jutalmazásoknál nem feledkeztek meg róla, találtak rá mindig hivatalos formát, hogy illetéktelenül is kapjon valamit. Később, amint a szegény özvegy helyzete még rosszabbra fordult, ösztöndíjat is nyert és mert az alapítvány szabályzata szerint az ösztöndíjasnak legalább öt „jelest“ vagy „jót“ kellett felmutatnia, a tanári kar a szegény özvegy fiától nem tagadta meg az öt „jó“ osztályzatot. Később korrepetitornak is ajánlották alsóbb osztályú gyermekek mellé és közbenjártak tanítványai tanárainál, hogy az özvegy gyermeke kedvéért az ő tanítványának is jóakarátú bírálói legyenek.

Érettségi után — vagy talán már előtte egy-két évvel — Dancs szerepet cserélt, mondhatni átvette az anyja helyét; kezdte eltartani az anyját. Ha eddig minden az anyjáért történt, a jönevű kereskedő özvegyéért, akinek semmiből kell felnevelnie árváját, azután maga az árva lépett előtérbe, a „szegénysorsú fiu, akinek saját keresetéből kell magát fenntartania és szegény özvegy anyjáról is gondoskodnia“. Ezzel a szereppel lépett aztán az önálló életbe, a könyvelői pályára. Főnökei, akiknek az iskolaigazgató melegen ajánlotta, nem voltak vele szemben követelők, elnézték hibáit, előnyben részesítették a fizetésjavításnál, kivételt tettek vele a levonásoknál. Kivételesen egészségére is tekintettel voltak: otthon maradhatott, ha a torlaka megdagadt és este kilenckor-tizkor már hazamehetett, ha a többiek éjjeli munkára benmaradtak. A jó feljebbvalók nem vették volna lelkükre, hogy egy szegény uri özvegy egyetlen támasza általuk betegségtől vagy valami balesettől vesszen el.

Kezdett rokonszenvenné is válni a támogatók szemében, amennyiben nem lépte túl, mint más szegénysorsú egyén, a szerepkörét, hanem helyzetével összhangban maradt, csendesesen és szerényen fogadott mindent és anélkül, hogy kellemetlenül alázkodott volna, mindig szolgálatkészen megadta magát. Alázatos csak a nőkkel szemben volt, ami már helyesnek is látszott és például igen jó néven vették tőle, hogy szabad idejében egyik igazgatója feleségének is szolgálatkészen lábai előtt hevert. Nem volt elgondolható, (amit azóta már sokan állítottak), hogy onnan

lábától, lassan-lassan majd felhuzódik az igazgatóné öregedő szívéhez is... Nem, nem lehetett ilyet feltételezni egy árváról, akit anyja oly keservesen nevelt, aki anyját ugyszólván gyerekkora óta eltartotta...

Ekkortájt nagy csapás érte, amely szinte kizökkentette élete folyamát a medréből:

Meghalt az anyja.

A szerencsétlen fiu napokig, szinte hetekig nem birt magához térni kétségbeeséséből. Ugy érezte, mint mondani szokták, hogy élete most már értelmét veszítette. És valóban: a szegény özvegy gyermeke — a szegény özvegy nélkül — tényleg elég furcsán hangzott, nehezen volt elképzelhető.

A gyászoló fiú szorongása és szorongatottsága annyival is nagyobb volt, hogy akkor éppen általános alkalmazott leépítés volt a városban, Dancsnál is minden második embert elbocsátották és a családalan maradt családfenntartót nagy veszély fenyegette. De az már úgy látszik az élet rendezése, hogy, mint a kihullt gyermekfog helyébe új fog nő, amely azután egész életre megmarad, az első, elmúlt boldogtalanság helyébe is új szerencsétlenségnek kell teremnie, amely aztán haláláig kíséri az embert... Dancsnál a nagy megrázkódtatásnak és lelki összeomlásnak végre is az lett a megoldása, hogy súlyos szívbajt kapott...

A szívbajos Dancsnak, aki „szegény öreganyja elvesztése folytán gyógyíthatatlan szervi szívbajt kapott“, már nem kellett az elbocsátástól annyira félnie, s amikor, bár utolsónál, mégis ki kellett őt is tenni, főnökei maguk közvetítették új állásba. Ezt mindenki csak helyeselte, még Dancs versenytársai is. Ép, egészséges embert is, — ismerte el mindenki — megrendít az állástalanság, de a súlyosan szívbajos ember, aki árván nevelkedett, már mint kisgyerek beteg anyját tartotta el és oly súlyos megrázkódtatáson ment át, stb., — természetes, hogy egy hónapig se bírná ki.

Új főnökei ta'án már keveset tudtak az egykori özvegyről, az özvegy fiáról, de jól tudtak a szívbajos Dancsról. És hamarosan tudták már a kollégák és családjaik, az ismerősök és azok ismerősei, szomszédok és azok szomszédai... sarki vendéglős, az uccai árusok, a jótékony hölgyek a hatóságok — a város. Az irodán természetesen elnézték neki, hogy folyton hibázott, pontatlankodott és kapkodott. A háziura engedékeny volt a házbérfizetésnél, a boltosok kedvében jártak a bevásárlásnál. Ha valaki mégis fenyegető lépést tett, Dancs sápadtan, üvegesedő szemekkel mosolygott csak valamit a kínzó betegségről, álmatlan éjszakákról két nap óta tartó fejfájásról — és a támadó megértve állt el:

— Persze... Szegény ember... No jó...

Főnökei feleségei és lányai, akiknek szoknyái uszályát most is szolgálatkészen kerülgette, a szegény magáramaradt fiút gondjaikban tartották, a vendéglős olcsóbban adta a kosztot, a sarki ujságosnál minden lapot ingyen kiolvashatott. Még az uccájabeli rossz lányok is kivételt tettek vele:

— Hogy ezt.. Ez a szívbajos Dancs...

Akkortájt kezdett kopaszodni és hájasodni. Mint aki nagyjában rátalált élete útjára, kezdett a végleges megoldásokon gondolkodni. Elgondolt egy kertes házat egy jobb uccában, megfelelő takarékkönyvecskét, feleséget... Feleségnek (mint ahogy az egy közsajnálzatban részesülő szívbajoshoz illik) egy szerény, nem éppen fiatal és nem is éppen szép kolléganőt nézett ki magának. Végleges foglalkozásképpen valami kisebb üzletet gondolt el, valami ügynökséget, amely majd számíthat a jóakartók, ismerősök, szomszédok, volt főnökök és kollégák, stb. stb. állandó

pártfogására. A távolban bizonyára felrémlített előtte a végső álmom is, a niftes bérház, a nagyvállalati részvénytáblát.

A dolgok normális lefolyása mellett Dancs minden számításának be kellett volna válnia, a szegény özvegy gyermekének egy nagyarányú és szenzációs karriér-regény hőisévé kellett volna lennie. De ugyáltszik, a dolgoknak nincs már rendes lefolyásuk. A legéletrevalóbb számításokat is keresztülhúzzák a rendellenes ténybeli viszonyok... Hősünk életutját valóságossággal megtörte és sorsát megpecsételte az, hogy olyan korban élt, amikor semminek se válik be várható megoldása. A félmegoldásoknak ebben a korban, amikor a válságok kinyulnak és halasztódnak; amikor a jellemek és életpályák éppúgy kisiklanak, mint minden... Ez a kor, amely Dancs Gézát, az élet szimulánsát megteremtette, nem gondoskodott számára egyenértékű megoldásról is... Így történt, hogy mielőtt hozzáfogott volna, éppen amikor már nősülésére az első lépéseket kezdte megtenni, váratlanul állás nélkül maradt és hiába igyekezett köröskörül mindenki őt, (legalább őt) menteni: az egész vállalat összeomlott. És amint egyik vállalat a másik után omlott össze, ő is az egyik állástalanságból a másikba zuhant. Ehhez járult még egy különös véletlen, amely Dancsot, mint embert és mint szivbajost igen nehéz helyzetbe hozta. Megtörtént ugyanis, hogy abban az időben, éppen azokban a hetekben, még egy szivbajos ember keltett feltűnést városunkban. A vetélytárs, ha nem is volt annyira elhagyatott, mint ő, özvegy volt és volt öt árva gyereke, és nem hónapok, de évek óta nem volt semmilyen állása. Nem anyja, hanem felesége elvesztése során kapta gyógyíthatatlan szervi szivbaját, de hogy mégis megmaradjon a hasonlatosság, ő is, mint Dancs, kopasz és kövér volt. A kávéházban ülve ő is félénken nézett körül és öregesen bólogatott...

Az emberek látszólag nem változtak meg Dancs szemében, és mégis...

A társadalmi szimpátiákkal alighanem úgy vagyunk, mint a divatos ruhákkal: nem túrjuk a duplázást. Amiből kettő van, annak nincs meg már az érvénye. Amiből kettőt csináltak, abból százat is csinálhattak...

A szivbajos Dancs szemében az érdeklődés tehát rohamosan csökkenteni kezdett. Megint kellett valaminek jönnie, ami megrázza az embereket, ami őt is új világításba helyezi. De mi jöjjön még? Az öngyilkosság... Ez megrázza az embereket.

Egy ideig hát öngyilkos akart lenni, csak öngyilkos. „Más már nem volt hátra“, — „egész élete el volt rontva“, más befejezés nem lehetett. És ha közben a szomszédok és kollégák meg nem tudják és idegenek is, jótékony emberek, befolyásos urak, helyi ujságok, hatóságok — Dancs végzett is volna magával. Ebben senki sem kételkedett, hiszen aki már annyit próbált, apátlanul nőtt fel és anyját is elvesztette, már gyerek korában maga tartotta el magát és szerencsétlen özvegy anyját, és olyan rettenetes betegségben szenved és állástalan, logikus hát és természetes, hogy elege van, hogy végez magával...

Nem tudom már, mennyire jutott, mint öngyilkosjelölt és mi következett még ezután. Ebben az időben a szegény, segítésre érdemes egyének, állástalanok, betegek, póruljártak és boldogtalanok száma nagyon megnőtt városunkban, és ezeknek tömegében már, mint a víz a vízben tűnt el előlem Dancs. Félfüllel hallottam később, már itt, a fővárosban, hogy ... epilepsziába esett. Aztán, még később, hogy ő is a fővárosba érkezett...

Aki vidékről a fővárosba jön, előbb, mint a vízbeugrott ember, elmerül, láthatatlanná lesz, hogy aztán, bizonyos idő múlva felbukkanjon

— vagy örökre eltűnjék. De Dancsnak az első perctől kezdve felszinen kellett maradnia, tekintve részben régi szivbaját is, amely egy hét alatt végzett volna vele, tekintve újabb epilepsziás hajlamát is, de főleg azt, hogy nem volt lakása. Nem volt még lakása se...

Talán furcsán hangzik, de kétségtelen, hogy Dancs Géza éppen lakástalanságának, örökös hajléktalanságának köszönhetette, hogy nem tűnt el, nem fulladt meg a főváros kő- és portengerében. Kőből, vasból és porból vannak a fővárosok, az utaik, a falaik, az embereik. Kőkemény burkolatba merevednek a szívek, sikettednek a fülek. A jó földiek is, ha már egy ideig itt éltek, átvedlenek, mintegy cement- és betonbört vesznek magukra. Az elváltozott emberek Dancs szerencsétlen gyermekkorára már nem emlékeztek, erőnek erejével kellett őket ráemlékeztetni. Ezek között a szivbaja se sokat számított. Megpróbálta vele, állást vállalt, valami házi állást egy gazdag ismerősnél, de az hamar kitette, azon a címen, hogy semmire se jó. Öngyilkosságot természetes, hogy szintén nem mert volna itt megpróbálni — hagyták volna belepusztulni. Az egyedüli lehetőség volt a hajléktalanság. Az öngyilkosnál, a halottnál is jobban meghatja az embereket a hajléktalan ember, ki nem hull szótlannul egy pad alá, mint a sziv vagy tüdőbeteg, nem tűnik el örökre víz, vagy föld alatt, mint az öngyilkos vagy éhenhaltak, de él, mozog, jelen van, este a parkok utain lődörög, a kapuk előtt leskelődik, éjjel a néptelen, alvó utcán kopog fel-le és kitudja, min töri a fejét... Ennek köszönhetette tehát Dancs, hogy mint teljesen és örökösén hajléktalan ember, sokáig támogatásba részesült.

Hajléktalansága után következett később közismert ruhátlansága, cipőtlenléte, mosdatlansága... Ezekkel is boldogult és talán még boldogult. Az ismerősök, földiek, volt kollégák, már szegényből se nézhetik... És nem is csak az ismerősök, a volt földiek...

Ebben az utolsó fázisában, be kell vallanom, a mi Dancsunk már elveszti érdekességét. Alig különbözik a mindnyájunk által ismert koldustól. Csalódnunk kell benne. A szegény özvegy kiváló gyermekétől nagy dolgokat várhattunk. Elvárhattuk, hogy egy napon nyomoruságos mezét ledobva, mint győzelmes törtető lép ki a porondra, hogy rongyaiból és mocskából élénk lép a titkos blokkháztulajdonos, a szalonok hőse. De, hogy nem így történt, annak, mint mondtuk, ő nem oka, csak ez a mi időnk, amely mindent egy nevezőre hoz és mindenkit, aki a mélyben mozog, egyformává szűrkit...

PETR BEZRUCS VERSEIBŐL

Fordította: BERKÓ SÁNDOR

MARYCSKA MAGDÓNOVA

*Az öreg Magdón hazafelé tartva
Ostrauból, pár percre beszállt a kocsmába,
széttűzött fejjel az árokba hullt.
Zokogott Marycska Magdónova.*

*Szénnel telt szekere feldőlt a sárban,
özvegyét holtan húzták ki alóla.
Az öreg barakban öt árva siratta,
legidősb' Marycska Magdónova.*